

بررسی میزان و نحوه گذراندن اوقات فراغت

دانش آموزان دوره راهنمایی و متوسطه شهرستان گلپایگان در سال تحصیلی ۸۳-۸۲

حسین فیاضی - دکتر فروغ السادات عربی

مقدمه

فراغت شهروندان هرگونه بحثی ناقص خواهد ماند و به نتیجه نخواهد رسید. از طرف دیگر در مباحث خلاقیت و ابتکار، نقش و تأثیر به‌سزای اوقات فراغت مورد تأکید قرار می‌گیرد (احمدی، ۱۳۸۰).

ژوفردومازیه می‌گوید: مجموع فعالیت‌هایی که شخص پس از رهایی از تعهدات و تکالیف شغلی، خانوادگی و اجتماعی با میل و اشتیاق به آنها می‌پردازد و غرضش استراحت، تفریح یا توسعه دانش خود یا به‌کمال رساندن شخصیت خویش یا به‌ظهور آمدن استعدادها، خلاقیت‌ها و بسط مشارکت آزادانه یا اجتماعی است (ترجمه بهنام، ۱۳۴۸).

منظور از اوقات فراغت، فرصت و زمانی است که انسان مسئولیت‌پذیر، هیچ‌گونه تکلیف یا کار موظفی را عهده‌دار نبوده، زمان در اختیار اوست که با میل و انگیزه‌ی شخصی به‌امر خاصی بپردازد. به‌دیگر تعبیر، زمانی است که پس از انجام رساندن کار و تکلیف موظف روزانه، باقی مانده و انسان فرصت می‌یابد که با رغبت، علاقه و انگیزه شخصی، فعالیت یا برنامه‌ی خاصی را انتخاب نماید (افروز، ۱۳۷۰).

با توجه به نقش و اهمیت نوجوانان و جوانان در جامعه، به‌عنوان نیروهای فعال و آینده‌ساز و با توجه به‌خطراتی که بر سر راه این قشر وجود دارد، چگونگی گذران اوقات فراغت آنان بسیار اهمیت دارد. اصولاً گذران مناسب اوقات فراغت وسیله‌ی مناسبی برای جلوگیری از کج روی‌ها و انحرافات اجتماعی است و نداشتن برنامه‌ی مناسب برای گذران این اوقات یکی از مهم‌ترین عوامل معضلاتی مانند افت و یا ترک تحصیل، اعتیاد، فرار از منزل و... به‌حساب می‌آید. چنانچه در بررسی‌های سازمان ملی جوانان نشان * این پژوهش باحمایت‌های مالی سازمان آموزش و پرورش استان انجام پذیرفته است.

زندگی در دنیای معاصر به‌مدد دستاوردهای علم و فناوری به‌همان نسبت که آسان و ساده به‌نظر می‌رسد، به‌دلیل وجود تعارضات ناشی از مناسبات و تعاملات پیچیده‌ی انسان و وضعیت به‌هم خوردن آرامش روحی و سلامت روانی وی، مشکل‌زا و رنج‌آور شده است. بی‌شک، جوانان که از حساس‌ترین اقشار اجتماع محسوب می‌شوند، در مصاف با این دشواری‌ها دچار آسیب‌پذیری بیشتری می‌گردند و به‌تبع این آسیب‌ها و ناملایمات، هویت فرهنگی و انسانی آنان مورد تهدید قرار می‌گیرد.

بیش‌ترین صدماتی که ممکن است برای جوانان آسیب‌های طولانی مدت در بر داشته باشد، برگرفته از اوقاتی است که این قشر عظیم اجتماع در آن لحظات هیچ‌گونه تکلیف یا کار موظفی را عهده‌دار نبوده و مایل است بر اساس علاقه‌ی خود اوقات مذکور را سپری نماید (افروز، ۱۳۷۰).

یکی از موضوعات مهمی که همیشه مورد توجه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و علمای تعلیم و تربیت قرار گرفته، مسأله‌ی اوقات فراغت جوانان و نوجوانان است. اوقات فراغت موضوع روشن و آشکاری است که به‌عنوان یک عنصر اساسی و نیاز انسانی در زندگی می‌لباردها انسان جهان به‌شمار می‌آید.

اوقات فراغت و نحوه گذران آن از جهات مختلفی حایز اهمیت است. مهم‌ترین این جهات عبارتند از: الف) فرآیند اجتماعی شدن ب) مباحثی از آسیب‌شناسی اجتماعی ج) مباحث خلاقیت و ابتکار

این موضوع در فرآیند اجتماعی شدن انسان یکی از عوامل تأثیرگذار است و نقش قابل توجهی دارد. هم‌چنین در مبحث آسیب‌شناسی اجتماعی، بدون در نظر گرفتن نحوه گذران اوقات

داده در فصل تابستان در اکثر مناطق شهری، خیابان‌گردی و رفتن به پارک‌ها یکی از مهم‌ترین راه‌های گذران اوقات فراغت در بین ساعات ۱۷ تا ۲۲ می‌باشد که با توجه به ویژگی‌های فرامحلی این سیل عظیم از نیروهای آزاد شده تمایل به فعالیت‌های جمعی و گروهی هر لحظه می‌توان انتظار داشت که هیجانانگیزانه آنان تخلیه گردد و زمینه‌ی بروز هرگونه تحرک و فعالیت مهار نشدنی را فراهم آورد. (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۰)

بسیه‌ی است که توجه به نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان اهمیتی دوچندان دارد. جوانان و نوجوانان در هر جامعه‌ای سرمایه‌های اصلی و بنیادی آن جامعه را تشکیل می‌دهند. به همین دلیل، تربیت صحیح و اصولی آنان در واقع برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری برای پیشرفت جامعه خواهد بود. با توجه به مطالب یاد شده، پژوهش حاضر درصدد بررسی میزان و نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی و متوسطه شهرستان گلپایگان می‌باشد.

تحقیقات اجتماعی نشان می‌دهد که یکی از عوامل بزهکاری در جوانان، خالی بودن اوقات فراغت آنانست و در این ایام است که زمینه‌ی پذیرش فساد و اعتیاد و انجام جرایم شکل می‌گیرد. در پژوهشی مشخص شد که ۵۲/۴٪ از دانش‌آموزان بزهکار، اوقات فراغت خود را به بطلت گذرانده‌اند، در صورتی که این درصد برای گروه مقایسه ۵/۸٪ است. از سوی دیگر چون تفاوت میان درصدهای مورد بحث معنی دارند، بنابراین با ۹۹٪ اطمینان می‌توان گفت که چگونگی گذران اوقات فراغت، در به‌انحراف کشیده شدن دانش‌آموزان تأثیر دارد (احمدی، محسنی، ۱۳۷۰ ص: ۲۱۲)

محمودی (۱۳۷۲) در تحقیق خود نشان داد که دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه استان کردستان ۵ ساعت و ۴۶ دقیقه در روزهای غیرتعطیل و ۸ ساعت و ۴۴ دقیقه در روزهای تعطیل اوقات فراغت دارند و ۸۲ درصد جامعه‌ی آماری مذکور اغلب اوقات فراغت خود را صرف تماشای تلویزیون می‌کنند.

در پژوهشی که رستمی (۱۳۷۳) انجام داد، نتایج نشان داد که در میان وسایل ارتباط جمعی، دانش‌آموزان اکثر اوقات خود را با

تماشای تلویزیون پر می‌کنند.

هما آقا (۱۳۷۱) در بررسی خود نتیجه گرفت که اوقات فراغت دانش‌آموزان در انحصار تلویزیون قرار دارد و در فاصله سال‌های ۵۶ تا ۶۷ از نقش سایر وسایل ارتباط جمعی مثل رادیو، روزنامه‌ها و مجلات در گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان به دلیل نفوذ تلویزیون کاسته شده است.

عابدین‌زاده (۱۳۷۲) در تحقیق خود دریافت که نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان تحت‌الشعاع میزان سواد والدین و نوع شغل پدران آنهاست. بر مبنای نتایج این تحقیق بخش قابل توجهی از دختران دانش‌آموزان نحوه‌ی گذران اوقات فراغت خود را ضعیف می‌دانند.

اهداف پژوهش: با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر اهداف زیر را دنبال می‌کند:

هدف کلی: هدف کلی پژوهش بررسی نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی و دبیرستان گلپایگان در سال تحصیلی ۸۳-۸۲ می‌باشد.

اهداف ویژه: با توجه به هدف کلی پژوهش، اهداف ویژه‌ی تحقیق عبارتند از:

- ۱ - تعیین میزان اوقات فراغت دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌های راهنمایی و دبیرستان شهر و روستا
- ۲ - تعیین نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان پسر و دختر دوره راهنمایی و دبیرستان شهر و روستا
- ۳ - بررسی رابطه بین وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده و نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان
- ۴ - شناخت تفاوت گذران اوقات فراغت بین دختران و پسران دانش‌آموز

۵ - بررسی تفاوت بین نحوه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان شهر و روستا
سؤال‌های تحقیق

۱ - دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی شهرستان گلپایگان چقدر اوقات فراغت دارند؟

۲ - دانش‌آموزان دوره‌ی دبیرستان شهرستان گلپایگان چقدر

اوقات فراغت دارند؟

۳ - آیا بین نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان دختر و پسر تفاوت وجود دارد؟

۴ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف مطالعه علمی و استفاده از منابع کتابخانه‌ها و امور آموزشی می‌شود؟

۵ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف فعالیت‌های ورزشی می‌شود؟

۶ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان در پارک‌ها و یا گردش در خیابان صرف می‌شود؟

۷ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف فعالیت‌های مذهبی مانند شرکت در مراسم نماز جمعه، نماز جماعت مساجد می‌شود؟

۸ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف تماشای برنامه‌های تلویزیونی می‌شود و کدام برنامه‌ها بیشتر مورد توجه است؟

۹ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف تماشای فیلم‌های ویدئویی می‌شود و چه نوع فیلم‌هایی بیشتر مورد علاقه آنان است؟

۱۰ - چه مقدار از اوقات فراغت دانش‌آموزان صرف استفاده از رایانه (بازی‌ها، علمی، اینترنت) می‌شود؟

۱۱ - آیا بین گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان شهر و روستا تفاوت معنادار وجود دارد؟

۱۲ - آیا بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و چگونگی گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان رابطه وجود دارد؟

تحصیلی راهنمایی و متوسطه مدارس روزانه شهرستان گلپایگان در سال تحصیلی ۸۳-۸۲ بود (۶۰۳۰ نفر دبیرستانی و ۵۷۵۷ نفر راهنمایی). روش نمونه‌گیری، روش طبقه‌ای متناسب با حجم مورد نظر تعیین گردید که نهایتاً تعداد ۲۴۰ نفر (۱۱۰ دانش‌آموز راهنمایی و ۱۳۰ دانش‌آموز دبیرستانی) در گروه نمونه قرار گرفتند. ابزار اندازه‌گیری: در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات و نظرات دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی و دبیرستان از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. این پرسشنامه شامل دو قسمت اصلی است. اطلاعات فردی شامل جنسیت، سن، پایه تحصیلی و دوره‌ی آن، محل تحصیل و محل سکونت و نیز متغیرهای دیگری که پایگاه اجتماعی اقتصادی خانواده را می‌سنجند شامل: تحصیلات پدر و مادر، شغل پدر و مادر، بعد خانوار، میزان درآمد خانواده و امکانات رفاهی که در قالب سؤال‌های بسته پاسخ و بازپاسخ مطرح گردیده است. قسمت دیگر پرسشنامه شامل ۱۵ متغیر است که نحوه گذراندن اوقات فراغت را مورد سنجش قرار می‌دهد.

روایی پرسشنامه از طریق مطالعه‌ی مقدماتی و هم‌چنین نظر خواهی از کارشناسان جامعه‌شناسی و علوم تربیتی انجام گردید. برای پایایی پرسشنامه پس از تهیه و تجدیدنظرهای متعدد با نظر استاد محترم ناظر ابتدا در یک مطالعه مقدماتی بر روی یک نمونه ۳۲ نفری اجرا گردید. داده‌ها استخراج و با استفاده از فرمول کرانباخ ضریب پایایی محاسبه گردید. ضریب پایایی این پرسشنامه ۰/۸۹۱۳ به دست آمد که بیانگر پایایی و مطلوبیت آن است.

روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این پژوهش برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. با استفاده از آمار توصیفی جداول توزیع فراوانی، درصد فراوانی و میانگین مشخص شده است. در سطح آمار استنباطی برای بررسی تفاوت گروه‌ها و هم‌چنین برای بررسی روابط بین متغیرها و بررسی تفاوت بین گروه‌ها از آزمون χ^2 استفاده شده است.

روش

با توجه به اینکه این پژوهش ماهیتی توصیفی دارد و بیشتر درصدد بررسی توزیع ویژگی‌های دانش‌آموزان در خصوص نحوه گذراندن اوقات فراغت است، لذا روش پیمایشی برای رسیدن به اهداف چنین تحقیقی روش مناسبی است.

جامعه و نمونه‌ی آماری و روش‌های نمونه‌گیری: جامعه‌ی آماری این پژوهش کلیه‌ی دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌های

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد بیشتر دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان در روز بین ۵ تا ۷ ساعت اوقات فراغت دارند.

در مورد تفاوت بین دختران و پسران در نحوه‌ی گذران اوقات فراغت باید گفت بین این دو گروه فقط از نظر ورزش تفاوت وجود دارد و نتایج پژوهش نشان داد پسرها در اوقات فراغت خود بیشتر از دخترها ورزش می‌کنند.

بیش‌ترین وقت اختصاص داده شده به مطالعه در زمان فراغت دانش‌آموزان یک تا دو ساعت می‌باشد.

حداکثر وقت اختصاص داده شده به ورزش یک تا دو ساعت می‌باشد.

نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان برای گذران اوقات فراغت خود توجهی به پارک‌های محدود شهر ندارند (۱۸ درصد).

پیشنهادها

با توجه به داده‌های تحقیق، پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

۱ - نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان برای گذران اوقات فراغت خود بیشتر از برنامه‌های تلویزیون و سپس رادیو استفاده می‌کنند. لازم است این مورد مد نظر سازندگان این برنامه‌ها (بخصوص سیمای مرکز استان) قرار گیرد تا برنامه‌های پخش شده از صدا و سیما با کیفیتی بالاتر و هماهنگ با برنامه‌های آموزشی مراکز آموزشی و مدارس ارائه شود.

۲ - احداث فرهنگسراها و مراکز فرهنگی فعال در سطح شهرستان. نتایج پژوهش نشان داد میزان مراجعه به کانون‌های فرهنگی موجود چندان رضایت‌بخش نیست و لازم است این مراکز فعال‌تر شوند.

۳ - نتایج پژوهش نشان داد حجم مراجعه دانش‌آموزان به مساجد و مراکز مذهبی رضایت‌بخش نیست با توجه به نقش و اهمیت مسجد در ساختن بنیان معنوی دانش‌آموزان پیش‌نهاد می‌شود اقدامات فرهنگی و اساسی در جهت جذب دانش‌آموزان به مساجد و مراکز مذهبی صورت گیرد.

۴ - با توجه به اینکه بر اساس نتایج تحقیق دانش‌آموزان بیشتر

از ۶ ساعت در روز وقت فراغت دارند اما نسبت به این وقت، پرداختن به امر مهمی مانند مطالعه و مراجعه به کتابخانه سهم کمی از اوقات فراغت دانش‌آموزان را به خود اختصاص داده است. لازم است اقدام اساسی در این مورد در جهت جذب دانش‌آموزان به کتابخانه، مطالعه و تحقیق و پژوهش صورت گیرد. پیش‌نهاد خاص این پژوهش ایجاد درس روش تحقیق و استفاده از منابع کتابخانه در مدارس راهنمایی و دبیرستان است تا دانش‌آموزان از مراحل اولیه‌ی تحصیل شیوه‌های تحقیق و مطالعه علمی را تمرین کنند.

۵ - با توجه به نتایج پژوهش که مشخص شد ویدئو نقش مهمی در گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان دارد، پیش‌نهاد می‌گردد از طرق مختلف فیلم‌هایی به دانش‌آموزان عرضه شود که ضمن استقبال دانش‌آموزان، ارزش‌های دینی، ملی و فرهنگی از طریق آن فیلم‌ها منتقل شود.

۶ - نتایج تحقیق نشان داد کامپیوتر نقش بسیار مهمی را در اوقات فراغت اکثر دانش‌آموزان ندارد، این مسأله نشانگر عدم آشنایی و یا دسترسی دانش‌آموزان به این وسیله است. پیش‌نهاد می‌شود کامپیوترهای مستعمل و فرسوده اداره‌ها و شرکت‌ها که قابلیت استفاده‌ی آموزشی دارند، در اختیار مدارس قرار گیرد. هم‌چنین درس آشنایی با کامپیوتر از دوره‌ی راهنمایی در درس دانش‌آموزان گنجانده شود.

۷ - شهرستان گلپایگان با وجود تراکم جمعیت، وجود جمعیت جوان، مهاجرپذیر بودن متأسفانه از داشتن سینما و تئاتر محروم است. پیش‌نهاد می‌شود برای غنی کردن اوقات فراغت سازمان‌های مربوطه (شهرداری، فرمانداری، ارشاد اسلامی و...) در زمینه‌ی احداث سینما اقدام نمایند.

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، پیشنهادهایی مطرح می‌گردد. امید است مورد توجه سایر پژوهشگران که علاقه‌مند به بررسی و مطالعه در زمینه‌ی مسائل اجتماعی و جامعه‌شناختی و بخصوص جامعه‌شناسی فراغت می‌باشند، قرار گیرد:

۱ - پیش‌نهاد می‌شود در هر سال یک تحقیق جامع در خصوص اوقات فراغت، امکانات و محدودیت‌های آن انجام شود

و اطلاعات حاصله در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار گیرد.

۲ - پیش‌نهاد می‌شود در زمینه‌ی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی نیازسنجی به‌عمل آید.

۳ - در زمینه‌ی اوقات فراغت و نیازسنجی اوقات فراغت معلمان دوره‌های مختلف تحصیلی نیز پیش‌نهاد می‌شود پژوهشی صورت گیرد.

۴ - چون گذران و نحوه‌ی گذران اوقات فراغت تأثیر به‌سزایی بر عملکرد شغلی افراد دارد، پیش‌نهاد می‌گردد در زمینه‌ی نیازسنجی اوقات فراغت سایر مشاغل و طبقات مختلف اجتماعی پژوهش صورت گیرد.

منابع

- آقاجحسینی، تقی (۱۳۸۱) بررسی عوامل مؤثر بر بهبود مدیریت دوره متوسطه شهر اصفهان، شورای تحقیقات آموزش پرورش استان اصفهان
- آیزنک، مایکل (۱۳۷۵) روان‌شناسی شادی. (ترجمه مهرداد فیروزبخت و خشایار بیگی) تهران: بدر
- آقا، هما (۱۳۷۱) کیفیت گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان شهر شیراز در سالهای ۵۶ تا ۶۷ معاونت پژوهشی دانشگاه شیراز
- افروز، غلامعلی (۱۳۷۰) هنگامه‌های فراغت زمینه‌سازی بهداشت روانی و بستر خلاقیتها، پیوند، ۱۴۳
- احمدوند، محمد علی (۱۳۷۲) روان‌شناسی بازی تهران: دانشگاه پیام‌نور
- احمدی، نورالدین (۱۳۸۰) بررسی میزان و نحوه گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان دختر و پسر متوسطه قم در سال تحصیلی ۸۰-۷۹، شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان قم.
- احدی، حسن و محسنی، نیک‌چهر (۱۳۷۰) روانشناسی رشد: مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی نوجوانی و جوانی. تهران: بنیاد اوصانلوی، اکبر (۱۳۶۸). چگونگی گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تهران (www.Irandoc.ac.ir)
- ایمانی، محسن. (۱۳۸۲) درآمدی بر نحوه گذران اوقات فراغت، پیوند، ۲۸۷ تابستان ۱۳۸۲
- براهنی، محمدتقی (۱۳۶۸) زمینه روان‌شناسی، تهران: رشد
- بیرو، آلن (۱۳۷۰) فرهنگ علوم اجتماعی (ترجمه باقر ساروخانی) تهران: کیهان
- بیابانگرد اسماعیل. (۱۳۸۲) اثرات تلویزیون بر رشد کودکان، تربیت، شماره ۱۰
- پاشاشریفی، حسن و طالقانی، نرگس (۱۳۷۶) روشهای تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری تهران: رشد
- پاشاشریفی، حسن، و نجفی‌زند، جعفر (۱۳۷۶) مبانی پژوهش در علوم رفتاری تهران: آوای نور.
- پاشاشریفی، حسن، و شریفی، نسترن (۱۳۸۰) روشهای تحقیق در

علوم رفتاری تهران: سخن

توسلی، غلامعباس (۱۳۷۴) جامعه‌شناسی شهری. تهران: دانشگاه پیام‌نور

صدا و سیمای مرکز تبریز (۱۳۶۵) نحوه گذران اوقات فراغت جوانان شهر تبریز

ذوالاکتاف، وحید (۱۳۸۰) فراغت فرصتی برای بازآفرینی، اصفهان: جهاددانشگاهی دانشگاه اصفهان.

رستمی، محدود (۱۳۷۳) بررسی نحوه گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان شهر کرمانشاه شورای تحقیقات سازمان آموزش پرورش استان کرمانشاه

رودسری، مصطفی (۱۳۷۸) جوانان و اوقات فراغت، تربیت، شماره ۱۰

ژوفر، دومازیه، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی فراغت (ترجمه‌ی اسدی، علی) مجله‌ی فرهنگ و زندگی، شماره ۱۲

ساروخانی، باقر (۱۳۷۵) درآمدی بر دایرةالمعارف علوم اجتماعی. تهران: کیهان

سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱) اوقات فراغت و سبک‌های زندگی اجتماعی تهران: مؤلف

شورای عالی جوانان، سازمان ملی جوانان (۱۳۷۶) چگونگی گذران اوقات فراغت نوجوانان و جوانان در فصل تابستان. تهران: مؤلف

عابدین‌زاده، نرگس (۱۳۷۲) بررسی چگونگی گذران اوقات فراغت دختران دبیرستانی منطقه ۱۷ آموزش و پرورش تهران

عطار، سیداحمد (۱۳۸۲) اوقات فراغت و راه‌کارهای علمی نوجوانان و جوانان، تربیت، شماره ۱۰ و ۱۱، تابستان ۱۳۸۲

قائمی، علی (۱۳۶۴) تربیت و سازندگی، تهران: امیری

ماهنامه تربیت (۱۳۷۷) نیازسنجی اوقات فراغت دانش‌آموزان دوره متوسطه، سال سیزدهم، شماره ۱۰

مطهری، ابوالفضل (۱۳۷۹) بررسی میزان و نحوه گذران اوقات فراغت جوانان شهر قم، اداره کل ارشاد اسلامی استان قم

ملازاده، علیرضا (۱۳۷۵) کودکان و نوجوانان در برابر صفحه‌ی جادویی تلویزیون پیوند، شماره ۲۰۰، خرداد ۱۳۷۵

محمودی، عزیزالله (۱۳۷۲) بررسی نحوه گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان توسط شهرستان سندج، شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان کردستان

محسنی، منوچهر (۱۳۷۹) بررسی آگاهی‌ها، نگرشها و رفتارهای اجتماعی - فرهنگی در ایران. تهران: دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی کشور

هاشمیان، فریده (۱۳۸۲) اوقات فراغت رشد یا انحطاط، پیوند شماره ۲۸۷

هومن، حیدرعلی (۱۳۷۲) استنباط آماری در پژوهش رفتاری. تهران: پارسا